

WOJCIECH SZCZERBA

Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna we Wrocławiu

U PROGU REFORMACJI HUS A RELACJE POLSKO-CZESKIE

Wprowadzenie¹

Zgodnie z powszechnie przyjętą tradycją doktor Marcin Luter rozpoczął proces odnowy Kościoła zwany Reformacją, ogłaszając 31 października 1517 roku dziewięćdziesiąt pięć tez, w których krytycznie odniósł się przede wszystkim do praktyki sprzedaży odpustów, moralności ówczesnego Kościoła katolickiego oraz problemu pokuty. W ten sposób mnich z Wittenbergi zainicjował tradycję teologiczno-eklezyjalną określaną mianem protestantyzmu, bynajmniej jednak jej nie zakończył.

Dzieło Lutera przejęli i kontynuowali późniejsi reformatorzy: Filip Melanchton, Uldrych Zwingli, Jan Kalwin, Karol i Jan Wesley, Menno Simons, August Francke, Jonathan Edwards. Nieodmiennie przyświecał im nadrzędny cel przywrócenia wiary pierwszych chrześcijan, podążania śladami Chrystusa w nowożytnym społeczeństwie i zmieniających się warunkach kulturowych współczesnego im świata, zgodnie z Jego słowami „Ja jestem drogą i prawdą, i życiem. Nikt nie przychodzi do Ojca inaczej jak tylko przeze Mnie” (J 14, 6).

Mówiąc o Reformacji XVI wieku, nie sposób również nie odwołać się do ruchów odnowy Kościoła poprzedzających wystąpienie Marcina Lutera,

¹ W skróconej, nieautoryzowanej wersji niniejszy artykuł został opublikowany w materiałach pokonferencyjnych: skozk.eu/2017/09/07/nowy-numer-ziemi-klodzkiej [dostęp 29.11.2017]; oraz w skróconej, popularnonaukowej wersji w czasopiśmie „Ziemia Kłodzka” 2017, lipiec-sierpień, nr 276-277, <https://okis.pl/276-277-wydanie-czasopisma-ziemia-klodzka> [dostęp 29.11.2017].

które bezpośrednio lub pośrednio wpłynęły na stanowisko niemieckiego reformatora i recepcję jego nauki w Europie².

Waldo i Wycliffe

Przede wszystkim należy wspomnieć myśl i postać Piotra Waldo³ z XII wieku, który przekonywał o konieczności reformy moralnej ówczesnego kleru, krytykował przepych hierarchów Kościoła i wzywał do bezwzględnego posłuszeństwa nauczaniu Biblii. Ów francuski kupiec i filantrop sam oddawał się działalności charytatywnej, rozdał swój majątek i podobnie jak Franciszek z Asyżu⁴ głosił konieczność zachowania ubóstwa Kościoła, w tym skromności tych, którzy mu przewodzą. „Nie można służyć Bogu i mamonie”, twierdził za Ewangelią św. Łukasza (16, 10–13). W swoim nauczaniu Waldo opierał się przede wszystkim na Piśmie Świętym, które – jak twierdził – powinno być dostępne w językach narodowych. Sam zlecił i najprawdopodobniej brał udział w tłumaczeniu Biblii na dialekt franko-prowansalski, którym posługiwali się mieszkańcy Prowansji. Wychodząc z nauczania Pisma, odrzucił naukę o czyścicu i koncepcję transsubstancjacji, twierdząc, że są to wymysły Nierządniczy z Objawienia św. Jana⁵. Podobnie praktyka odpustów lub kult świętych, w tym kult maryjny, w oczach Piotra Waldo i jego zwolenników była sprzeczna z nauczaniem biblijnym⁶. Z drugiej strony zaangażowanie w pomoc drugiemu człowiekowi, przede wszystkim biednemu i pokrzywdzonemu, stanowiło praktyczny wymiar wiary i misji waldensów. Stąd hospicja, przytułki i pomoc najuboższym, którą praktykowali często z narażeniem życia, w ogniu krytyki i prześladowań ze strony Kościoła rzymskiego. Jezusowe *Kazanie na górze* z Ewangelii

² Niniejszy artykuł uwzględnia postać Piotra Waldo, Johna Wycliffe'a i Jana Husa. Aby dopełnić obrazu, należałoby wskazać jeszcze przynajmniej Girolama Savonarolę i Johanna Wessela z Niderlandów.

³ Por. G. Audisio, *The Waldensian Dissent: Persecution and Survival c. 1170–c. 1570*. Cambridge 1999; M. Lambert, *Herezje średniowieczne. Od reformy gregoriańskiej po reformację*. Gdańsk 2002; E. Cameron, *The Waldenses: Rejections of Holy Church in Medieval Europe*. Oxford – Malden 2001.

⁴ T. Żychiewicz, *Franciszek Bernardone – św. Franciszek z Asyżu*. Kalwaria Zebrzydowska 1985.

⁵ W późnym średniowieczu koncepcja transsubstancjacji budziła wiele pytań. Zob. dyskusja, którą prowadził Albert Wielki, nauczyciel Tomasza z Akwinu: Albert Wielki, *In IV Sententiarum*, d. 11, a. 8, ob. 1–5. W: *Opera omnia*. T. 29, s. 286. Za: S. Korczak, *Święta wymiana – prescholastyczne próby (XII–XIII w.) wyrażenia konwersji eucharystycznej*. „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2005, t. 13, nr 1, s. 72n.

⁶ Por. T. Pieczko, *Początki i źródła Reformacji. Pre-reformatorzy*, s. 2n, <http://docplayer.pl/5527772-Zrodla-i-poczatki-reformacji-pre-reformatorzy.html> [dostęp 26.05.2017].

św. Mateusza wyznaczało kierunek i charakter działalności zwolenników duchowości Piotra Waldo⁷.

Kolejny teolog, uznawany za prekursora Reformacji luterejskiej, to John Wycliffe⁸. Będąc profesorem Uniwersytetu w Oksfordzie i duchownym katolickim, w XIV wieku wzywał do radykalnej reformy Kościoła opartej na nauczaniu Biblii. Podobnie jak Piotr Waldo sprzeciwiał się nadmiernej bogaceniu się Kościoła, supremacji papieża, dążeniom do władzy absolutnej, nauce o eucharystycznej transsubstancjacji. Głosił jedność wiernych i wzywał do lektury Pisma Świętego, które jasno i prosto wykląda nauczanie Chrystusa. Wiele jego tez znalazło się w późniejszych protestanckich wyznaniach wiary.

John Wycliffe, dziekan Cantenbury College, doktor i wykładowca teologii na Uniwersytecie Oksfordzkim, wywarł olbrzymi wpływ na rozwój teologii anglosaskiej. Był m.in. inicjatorem pierwszego przekładu Biblii na język angielski, który pod jego kierownictwem został ukończony w 1382 roku. Biblia Wycliffe'a była jednym z głównych narzędzi pracy misyjnej lollardów, ugrupowania religijnego działającego w Anglii i Szkocji, które inspirowane naukami mistrza z Oksfordu głosiło konieczność ubóstwa Kościoła, występowało przeciwko nierówności społecznej, sprzeciwiało się nadużyciom władzy kościelnej i krytykowało celibat duchowieństwa, dostrzegając w ówczesnym Kościele angielskim wiele nadużyć. Podobnie jak na kontynencie Piotr Waldo, również lollardzi (przynajmniej ich radykalne skrzydło pod przywództwem Johna Balla i Wata Tylera) stali na stanowisku, że majątek Kościoła należy zlikwidować i rozdać biednym, a pańszczyzną zamienić na dzierżawę ziemi. Fundamentalne tezy lollardów zostały wyłożone w tzw. *Dwunastu konkluzjach*⁹, które zostały przybite do drzwi pałacu westminsterskiego. W konkluzjach tych można odnaleźć koncepcje zbieżne z późniejszymi tezami protestanckimi. Przykładowo konkluzja pierwsza sprzeciwia się nadmiernemu bogactwu przywódców Kościoła zdobywanego kosztem innych. W konkluzji czwartej zawiera się krytyka transsubstancjacji na rzecz przekonania, że w komunikantach pozostaje ich pierwotna substancja wina i chleba. Konkluzja ósma kwestionuje kult relikwii i wizerunków. Ponadto konkluzje lollardów podważają praktykę modlitwy za zmarłych, wyprawy krzyżowe, Kościół hierarchiczny. W miejsce zaś koncepcji pośredniczącej roli Kościoła między Bogiem a człowiekiem

⁷ Por. *The Encyclopedia of World Religions*. Red. R.S. Ellwood, G.D. Alles. New York 2007, s. 470nn.

⁸ Por. A. Hudson, *The Premature Reformation: Wycliffite Texts and Lollard History*. Oxford 1988.

⁹ Por. *The Twelve Conclusions of the Lollards*. <http://sites.fas.harvard.edu/~chaucer/special/varia/loppard/lollconc.htm> [dostęp 25.05.2017]; *Lollard Conclusions, 1394*. <http://www2.kenyon.edu/projects/margin/conclu.htm> [dostęp 26.05.2017].

głoszą równość wiernych we wspólnocie, opartą na doktrynie powszechnego kapłaństwa i bezpośredniego dostępu człowieka do Boga. Owa nauka o prostej relacji Bóg – człowiek, bez pośrednictwa, stanowiła jeden z fundamentów myśli Wycliffe’a, wynikającej wprost z nauczania ewangelicznego. W jego przekonaniu Bóg opatrnościowo uporządkował świat i bezpośrednio sprawuje nad nim pieczę. Nie potrzeba pośrednictwa ani papieża, ani innych hierarchów w tej relacji, tak jeśli chodzi o zwykłych wiernych, jak i przedstawicieli władzy świeckiej, którzy wprost odpowiadają przed Bogiem. W tym sensie Wycliffe, podobnie jak ponad 100 lat później Luter, jawi się jako obrońca koncepcji rozdziału Kościoła i państwa.

Mimo kilku bulli wydanych przeciwko Wycliffe’owi i jego nauczaniu przez papieża Grzegorza XI sam teolog nigdy formalnie nie został ekskomunikowany. Jego nauki, jakkolwiek potępione, zaczęły rozwijać się szczególnie intensywnie w Europie po jego śmierci. Tłumaczenie Biblii Wycliffe’a było szeroko propagowane przez zwolenników teologa, a jego koncepcje przeniesiono na grunt Europy kontynentalnej, co zainspirowało studentów i teologów różnych ośrodków intelektualnych, w tym środowisko praskie z Janem Husem i Hieronimem z Pragi na czele, później zaś reformatorów zarówno ewangelickiej, jak i anabaptystycznej proweniencji¹⁰.

Jan Hus

Mówiąc o prekursorach Reformacji¹¹, nie sposób pominąć znaczenia dzieła i życia Jana Husa¹², duchownego i uczonego czeskiego, który m.in. pod wpływem nauk Wycliffe’a dążył do radykalnych zmian w Kościele

¹⁰ Świadectwem wpływu myśli Wycliffe’a na środowiska polskie może być *Pieśń o Wicklefie* autorstwa Jędrzeja Gałki z Dobczyna, wykładowcy i dziekana Wydziału Nauk Wyzwolonych Akademii Krakowskiej w połowie XV wieku. Zob. bardzo dobre opracowanie poematu: A. Lorenc, „Pieśń o Wicklefie” Jędrzeja Gałki z Dobczyna. *Próba eksplikacji*. <http://www.staropolska.pl/sredniowiecze/opracowania/lorenc.html> [dostęp 20.05.2017].

¹¹ Należy tutaj zauważyć, że Marcin Luter znał pisma Husa i niekiedy się do nich odwoływał. Przykładowo w traktacie *Do chrześcijańskiej szlachty narodu niemieckiego* stwierdzał: „Nie chcę tutaj oceniać też Jana Husa ani też bronić jego błędów, aczkolwiek mój rozum u niego jeszcze nic błędnego nie znalazł” (tłum. J. Lasota). W: *Z problemów Reformacji. Praca zbiorowa*. Red. M. Uglorz. Bielsko-Biała 1993⁶, s. 154. Po lekturze *De Ecclesia* Husa Luter wyznał: „Nie wiedząc tego, dotychczas uczyłem zupełnie w duchu Husa. [...] Krótko, wszyscy jesteśmy husytami, nawet tego nie wiedząc, a nawet Paweł i Augustyn są w swoich sformułowaniach husytami”. Za: M. Hinz, *Jan Hus i Marcin Luter – kontynuacja i teologiczne uzupełnienia*, s. 8, https://www.academia.edu/30518892/Jan_Hus_i_Marcin_Luter_kontynuacja_i_teologiczne_uzupelnienia [dostęp 15.05.2017].

¹² Por. polskie opracowania życia i działalności J. Husa: G. Ryś, *Jan Hus wobec kryzysu Kościoła doby wielkiej schizmy*. Kraków 2000; A. Paner, *Jan Hus*. Wielcy Ludzie Kościoła. Kraków 2002; też, *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*. Gdańsk 2004.

w Czechach. Podobnie jako Piotr Waldo i John Wycliffe chciał, żeby nauka Kościoła opierała się przede wszystkim na Piśmie Świętym. Podobnie jak Luter 100 lat później, potępiał Kościół za handel odpustami. Wytykał wyższemu duchowieństwu zepsucie obyczajów, jego wielkie dochody czerpane z pracy zwykłych ludzi, trwonione na rozpustę i przepych. Hus domagał się, aby zniesiono sztuczny i niepotrzebny przedział istniejący między duchowieństwem a wiernymi. Czyż zgodnie z nauczaniem Biblii Bóg nie traktuje wszystkich ludzi jednakowo? Czyż droga zbawienia nie wiedzie dla każdego tak samo, tj. przez krzyż Chrystusa? Hus wzywał do jedności, pokory i pokuty. Chciał, aby symbolem jedności Kościoła wpływającej z nauki o powszechnym kapłaństwie było m.in. przyjmowanie przez wszystkich wiernych komunii pod dwiema postaciami, chleba i wina¹³.

Życie i działalność Husa przypadły na dość złożoną sytuację polityczno-eklezyjną tak w Europie, jak i w samych Czechach¹⁴. Skomplikowane relacje czesko-niemieckie, spowodowane m.in. napływem osadników zachodnich na ziemię czeskie oraz ich aktywnością ekonomiczną, intelektualną i polityczną, prowadziły do napięć na tle etnicznym oraz naturalną kolejną rzeczą – do rozwoju świadomości tożsamości narodowej w społeczeństwie czeskim. Ponadto koniec XIV wieku to okres tzw. wielkiej schizmy zachodniej (1378–1417) w łonie Kościoła rzymskokatolickiego, kiedy to szczególnie mocno zaznaczył się kryzys przywództwa Kościoła zachodniego. W tym czasie równolegle sprawowało swój pontyfikat dwóch, a następnie trzech papieży: w Awinionie (od 1215 r.), w Rzymie i w ostatnim okresie schizmy – w Pizie. Poszczególne rządy niejednokrotnie wykorzystywały ich stanowiska do celów politycznych, godność kardynalską nadawano częstokroć z klucza politycznego, Kościołowi nieobca była symonia, nepotyzm i rozwiązłość moralna. Sytuacja taka prowadziła do znacznego upolitycznienia Kościoła rzymskokatolickiego oraz osłabienia jego autorytetu jako instytucji wiary sprawującej duszpasterską pieczę nad chrześcijaństwem zachodnim. Próby rozwiązania kryzysu podejmowane przez poszczególnych papieży (np. Bonifacy IX) i Sobór w Pizie z 1409 roku nie przyniosły zamierzonych efektów. Dopiero Sobór w Konstancji zwołany w 1414 roku formalnie zakończył okres wielkiej schizmy zachodniej. W jego efekcie złożono z urzędu trzech równolegle

¹³ Zwięzłe, ale bardzo dobre porównanie teologii Husa i Lutra w kontekście społeczno-politycznym prezentuje: A. Paner, *Program odnowy Kościoła i życia duchowego w nauce i pismach Jana Husa*. „Gdański Rocznik Ewangelicki” 2010, t. 4, s. 24; www.gre.luteranie.pl/roczniki/GRE_rocznik_2010.pdf [dostęp 10.05.2017]. Por. również: M. Hinz, *Jan Hus i Marcin Luter...* Szkielet historyczno-teologiczny kontekstu działalności Jana Husa, autor niniejszego opracowania szeroko korzystał z tych artykułów.

¹⁴ M. Banaszak. *Historia Kościoła katolickiego*. T. 2. Warszawa 2009.

panujących papieży (Jan XXIII, Grzegorz XII i Benedykt XIII), zamiast nich został wybrany (1417 r.) kardynał Oddone Colonna, który objął tron Piotrowy jako papież Marcin V. To jemu przypadło w udziale dzieło odbudowy na nowo zjednoczonego Kościoła zachodniego chrześcijaństwa.

W tych uwarunkowaniach społeczno-politycznych żył i działał Jan Hus, absolwent i wykładowca Uniwersytetu w Pradze (1396 r.), duchowny katolicki (1400 r.), dziekan Wydziału Teologicznego praskiej uczelni (1401), a od 1403 roku jej pierwszy czeski rektor¹⁵. Kariera młodego uczonego rozwijała się błyskawicznie: w ciągu kilku lat awansował od absolwenta uniwersytetu do jego zwierzchnika z tytułem doktora. Podobnie rzecz się miała w sferach eklezjalnych. Z kościoła św. Michała, w którym służył jako duszpasterz, szybko przeniesiono go do kaplicy Betlejemskiej na Starym Mieście w Pradze, gdzie otrzymał prestiżową posadę kaznodziei. Zgodnie z życzeniem fundatorów kaplicy głosił kazania w języku czeskim, tak by były zrozumiałe dla rodzimych studentów. Pod tym kątem kariera Husa rozkwitała. On sam okazał się charyzmatycznym homiletą, a jego płomienne przemowy zaczęły przyciągać coraz większe tłumy. Młodego kaznodzieję, który podkreślał tożsamość czeską, lecz wolnego od prostego nacjonalizmu, zaczęła otaczać lokalna sława¹⁶. Równocześnie (1403) Hus został mianowany doradcą arcybiskupa praskiego, Zbyńka Zajica z Hazmburka. Z jego polecenia zajął się uporządkowaniem i prowadzeniem spraw kurii, w tym badaniem autentyczności zgłaszanych cudów.

W tych okolicznościach Hus mógł zyskać lepszy wgląd w rzeczywistość Kościoła XIV wieku i niestety nie był to w jego przekonaniu obraz optymistyczny. Niemal wszystkie zgłoszone cuda okazały się mistyfikacją. Kościół przedstawiał się jako instytucja przesiąknięta deprawacją, daleka od ideału. Chciwość, materializm, rozwiązłość moralna kleru, w szczególności zaś wyższych dostojników kościelnych, których główne źródło utrzymania stanowiły wpływy z podatków nałożonych na niższe warstwy społeczne, coraz bardziej uwierały młodego i wrażliwego teologa. Równocześnie do Pragi, zwłaszcza po zawarciu małżeństwa króla Anglii, Ryszarda II, z Anną Czeską, zaczęły docierać pisma Wycliffe'a. W sytuacji piętrzących się w Kościele problemów zaczęły one zdobywać wielu zwolenników, w tym samego Mistrza Jana, który w naukach lolardów odczytywał własne rozumienie rzeczywistości czeskiej. Chrześcijaństwo – jak przekonywał Hus – powinni przede wszystkim opierać się na Piśmie Świętym jako nadrzędnym kryterium wiary, a nie na ludzkim nauczaniu ani na „cudownych mistyfikacjach”. Księża powinni podlegać

¹⁵ Por. *A Companion to Jan Hus*. Red. O. Pavlicek, F. Smahel. Leiden 2015; por. A. Paner, *Program odnowy Kościoła...*, s. 19.

¹⁶ B. Kumor, *Historia Kościoła. Cz. 4: Jesień kościelnego średniowiecza*. Lublin 2008, s. 105nn.

szczególnym rygorom moralnym, tak aby żyć zgodnie z wytycznymi Biblii i stanowić bezkompromisowy przykład dla wiernych¹⁷. W obrębie zaś samej tradycji eklezjalnej Hus postulował daleko idące zmiany liturgiczne, np. komunię udzielaną pod dwiema postaciami (chleba i wina) wszystkim wiernym jako swego rodzaju symbol równości chrześcijan. Podważał zasadność ekskomuniki i absencji kapłańskiej oraz instytucję odpustów sprzedawanych w celu poprawienia finansów kościelnych lub, co gorsza, wykorzystywanych przez jednego papieża w kampanii przeciw innemu papieżowi. W zamian Hus wzywał do powrotu do prostoty życia i radykalizmu pierwszych chrześcijan. W jego przekonaniu Kościół miał przede wszystkim wymiar mistyczny, był duchowym ciałem Chrystusa, w którym Mesjasz jest głową, a członkami są wszyscy wierni wybrani, czyli predestynowani przez Boga do zbawienia¹⁸. Sytuacja, w której Kościół kupczy odpustami dla własnych partykularnych celów, a przy tym jest właścicielem połowy ziemi w Czechach i porzucił ideały biblijne, była dla Husa nie do zniesienia. On sam żył wstrzemięźliwie, wręcz ascetycznie, stanowi praktyczny przykład głoszonych przez siebie poglądów¹⁹.

Na powyższe postulaty reformy kościelnej Husa i jego zwolenników nałożyły się dość skomplikowane kwestie narodowościowe czternastowiecznej Pragi, przede wszystkim napięcia między frakcją czeską i niemiecką. Na samym Uniwersytecie Praskim niemieccy uczeni opowiadali się za nominalizmem pojęciowym – w przeciwieństwie do Czechów odrzucających nominalizm na rzecz umiarkowanego realizmu poznawczego, popierających koncepcje Wycliffe'a i dążących do reformy Kościoła²⁰. W owym konflikcie

¹⁷ B. Kumor dostrzega w eklezjologii Husa ducha donatyzmu, zgodnie z którym Mistrz Jan szkicuje radykalny obraz doskonałej wspólnoty wiernych mającej służyć człowiekowi w doczesnym świecie. Por. *ibidem*, s. 108.

¹⁸ Jan Kalwin podejmuje i rozwija koncepcję predestynacji na gruncie szwajcarskim; por. J. Rohls, *Reformed Confessions: Theology from Zurich to Barmen*. Tłum. J. Hoffmeyer. Louisville 1998, s. 152nn. W XVI wieku we Francji koncepcję predestynacji rozwinięli janseniści; por. O. Tonneau, *The Science of the Cross. The Jansenists' Theory of Predestination and Their Pedagogy of Conversion*. W: *Evocation and Eloquence*. Red. N. Hammond, M. Moriarty. Oxford 2012; www.academia.edu/2065951/The_Science_of_the_cross_The_Jansenists_theory_of_predestination_and_their_pedagogy_of_conversion [dostęp 02.06.2017].

¹⁹ Por. A. Paner, *Program odnowy...*, s. 24n.

²⁰ Nominalizm i realizm poznawczy to nurty filozoficzne rozwinięte w ramach średniowiecznego sporu o uniwersalia. Nominalizm odmawia realnego istnienia pojęciom ogólnym – uniwersaliom, twierdząc, że są to jedynie nazwy, które służą komunikacji językowej. W ujęciu nominalistycznym każdemu pojęciu odpowiada jednostkowe desygnaty. Realizm z kolei utrzymuje, że pojęcia ogólne istnieją w sposób samoistny przed rzeczami (*ante res*), np. jako idee (Platon), lub w rzeczach (*in rebus*) jako ich formy (Arystoteles). Radykalny realizm wskazuje na ogólne pojęcia, które istnieją *ante res* – przed i poza rzeczami jednostkowymi, jako idee odwzorowane przez Boga w świecie fenomenów. Realizm umiarkowany, np. za Arystotelesem, postuluje istnienie form immanentnych materii

narodowo-eklezjalnym²¹ Hus coraz otwarciej opowiadał się po czeskiej stronie narodowej, a w kategoriach teologicznych – realistycznej. Angażował się w tłumaczenie dzieł Wycliffe’a na język czeski. Głosił kazania w języku narodowym. Gromadził wokół siebie czeskich patriotów (np. Stepan Palec, Stanislav ze Znojma) i urastał do rangi jednego z przywódców sprawy narodowej. Przy lekturze i tłumaczeniu dzieł Wycliffe’a nie zawsze potrafił powstrzymać się od osobistego komentarza, niekiedy na marginesie dopisywał własne glosy w stylu „Oj, Wiclef, Wiclef, niejedną głową ty zachwiałeś”, „Ha! Ha! Niemcy!” albo „Niemcy! Precz! Precz!”, popierając w ten sposób krytykę nominalizmu angielskiego teologa²². W tym też duchu śledził walkę Polaków z zakonem krzyżackim, próbował zyskać poparcie Polski dla swojej sprawy²³ i składał gratulacje królowi Jagielle po wygranej bitwie pod Grunwaldem (por. niżej). Co więcej, oddany sprawie narodowej Hus skupił się na obronie i popularyzacji języka czeskiego, w którym upatrywał podstawy umocnienia czeskiej tożsamości narodowej²⁴. Starał się oczyścić język czeski z obcych, przeważnie niemieckich naleciałości. Krytykował łacynizmy, wracał do wymowy staroczeskiej i języka potocznego, który stosował w swoim tłumaczeniu Biblii. W ten sposób chciał dotrzeć – podobnie jako ponad 100 lat później Luter – do jak najszerszych warstw społecznych, ucząc języka, który byłby prosty, przejrzysty, zrozumiały dla wszystkich oraz zbieżny w wersji mówionej i pisanej²⁵.

(*in rebus*), kształtujących ją w byty jednostkowe o określonym charakterze. Nominalizm z kolei podkreśla istnienie wyłącznie bytów jednostkowych (nominalizm radykalny) lub w swojej wersji umiarkowanej dopuszcza istnienie bytów ogólnych jedynie jako pojęć umysłowych, pomagających w uporządkowaniu rzeczywistości, pozbawionych jednak statusu ontycznego (konceptualizm). Problem wykracza poza zakres niniejszego artykułu. Por. J.P. Moreland, *Universals*. London – New York 2014.

²¹ W owym późnośredniowiecznym sporze praskim o uniwersalia kwestia istnienia bytów ogólnych została przełożona m.in. na problem władzy i statusu hierarchii kościelnej. Problem wykracza poza zakres niniejszego artykułu. Por. Y. Congar, *Tradition and Traditions. A Historical and a Theological Essay*. Tłum. M. Naseby. London 1967, s. 94nn. Por. J. Hrdlička, *Hus a Pálec*. W: *Jan Hus mezi epochami národy a konfesemi. Sborník z mezinárodního symposia konaného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu*. Red. J.B. Lášek. Praha 1995; oraz I. Dolejšová, *Nominalist and Realist Approaches to the Problem of Authority: Pálec and Hus*. W: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*. Red. Z.V. David, D.R. Holeton. Prague 1998, s. 49–55.

²² A. Paner, *Program odnowy Kościoła...*, s. 21n.

²³ Por. wizyta Hieronima z Pragi na dworze królewskim w Krakowie. Por. F. Šmahel: *Jeroným Pražský*. Praha 1966, s. 31nn; *Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej. Kłodzko, 27–28 września 1996*. Red. S. Bylina, R. Gładkiewicz. Kłodzko 1996, s. 54nn.

²⁴ Analogia do wpływu Lutra na kształt nowożytnego języka niemieckiego. Por. A. Lobenstein-Reichmann, *Martin Luther, Bible Translation, and the German Language* (2017). <http://religion.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-382> [dostęp 20.05.2017].

²⁵ Por. J. Hus, *De orthographia bohémica* (1406–1412): „Hus zapoczątkował w nim fundamentalną reformę ortograficzną w językach słowiańskich używających alfabetu

Tego typu postawa nie mogła zjednać Husowi przychylności praskich Niemców. Środowiska niemieckie coraz otwarciej występowały przeciwko niemu i jego zwolennikom. Już w 1403 roku Johann Hübner, profesor Uniwersytetu Praskiego, doprowadził do potępienia tez Wycliffe'a, przede wszystkim podważających wartość tradycji katolickiej, broniących prymatu Biblii lub negatywnie odnoszących się do transsubstancjacji²⁶. W ogniu krytyki stanęli czescy profesorowie, przyjaciele Husa i zwolennicy tez angielskiego teologa. Stanislav ze Znojna i Stepan Palec zostali zmuszeni do odwołania swoich przekonań i do opowiedzenia się przeciw Husowi. Arcybiskup Zajic pod wpływem działań środowisk niemieckich odsunął się od Husa, a w końcu zakazał mu wykonywania funkcji kapłańskich. Ostatecznie król Wacław IV przyjął negatywną postawę wobec Mistrza Jana, gdy ten w 1412 roku otwarcie wystąpił przeciwko sprzedaży odpustów przez antypapieża Jana XXIII.

Pętla coraz ciaśniej zaciskała się wokół Husa. Kuria Rzymska wszczęła proces przeciw teologowi i wezwała go do osobistego stawienia się w Rzymie w celu odpowiedzi na stawiane zarzuty. Hus, bojąc się o własne życie, odrzucił zaproszenie, co w konsekwencji spowodowało ekskomunikę teologa oraz papieski interdykt zakazujący udzielania sakramentów w Pradze oraz innych możliwych miejscach jego przebywania. Dzięki protekcji przyjaciół Hus schronił się w zamkach na południu Czech: w Kozim Hradku oraz na zamku Krakovec koło Rakovníka. Tutaj skupił się głównie na pisaniu swoich dzieł i działalności polemicznej. Z tego okresu pochodzi m.in. *opus magnum* Husa – traktat *De Ecclesia*²⁷. Tutaj również wyszły spod pióra teologa inne jego wielkie dzieła, jak *Vyklad viery. Desatera a Páteře, Postila, Contra Stephanum Páleč* oraz *Knížky o svatokupectvo*²⁸.

W 1414 roku z inicjatywy cesarza Zygmunta Luksemburskiego zwołano sobór powszechny w Konstancji, którego celem było zakończenie wielkiej

łacińskiego, wprowadzając konsekwentny system znaków diakrytycznych w celu przyporządkowania każdej głosce jednej tylko litery; traktat, udoskonalony przez braci czeskich, stał się podstawą ortografii czeskiej i słowackiej, a wzorem dla chorwackiej i słoweńskiej; jego elementy przeniknęły częściowo do ortografii polskiej i łużyckiej (z języków niesłowiańskich – do litewskiej i łotewskiej); system diakrytyczny jest podstawą naukowej transkrypcji fonetycznej”, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/De-orthographia-bohemica;3891116.html> [dostęp 12.05.2017]. Por. *Orthographia bohémica*. https://readtiger.com/wkp/en/Orthographia_bohemica [dostęp 12.05.2017]. Por. T.Z. Orłoś, *Czeskie odrodzenie narodowe i językowe*. Kraków 2000; E. Szczepańska, *Język czeski. W: Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*. Red. B. Oczkova, E. Szczepańska, T. Kwoka. Kraków 2011, s. 43–65.

²⁶ Sam Hus nie odrzucał transsubstancjacji, wbrew stanowisku Wycliffe'a. Jego nauczanie na temat przeistoczenia i remanencji substancji nie jest jednoznaczne; por. *A Companion to Jan Hus*, s. 164nn.

²⁷ Por. polski przekład dzieła: J. Hus, *O Kościele*. Tłum. K. Moskal. Lublin 2007.

²⁸ Por. A. Paner, *Program odnowy...*, s. 36n.

schizmy zachodniej oraz rozprawienie się z nauką Wycliffe'a i jego zwolenników. Do Husa wystosowano zaproszenie na sobór opatrzone przez cesarza listem żelaznym. Miał przyjechać do Konstancji, by bronić swojej prawowierności. Mimo wątpliwości i ostrzeżeń przyjaciół Hus przyjął zaproszenie w listopadzie 1414 roku i udał się na sobór. Finał tej decyzji okazał się jednak tragiczny. Został aresztowany i oskarżony jako zwolennik nauk Wycliffe'a oraz głosiciel herezji, wszak list żelazny – jak przekonują jego oskarżyciele – nie mógł chronić heretyków. Przeciwko Husowi powołano komisję procesową, która miała zbadać jego sprawę. Samego Husa wezwano do odwołania trzydziestu hereetyckich tez z jego dzieła *De Ecclesia* i wyrażenia skruchy. Aresztowanie Husa mimo listu żelaznego obudziło w Czechach powszechne oburzenie, lecz interwencje szlachty czeskiej doprowadziły tylko do kilku publicznych przesłuchań pokazowych teologa, mających stworzyć pozory rzetelności procesu. Sprawa była przesądzona. Nie miało znaczenia, że Hus odmówił odwołania swoich tez. Sąd inkwizycyjny po przeprowadzonym procesie skazał Jana Husa na śmierć męczeńską na stosie. Wyrok został wykonany 6 lipca 1415 roku.

Zachowana ostatnia deklaracja Jana Husa z 1 lipca 1415 roku, na pięć dni przed egzekucją, podkreśla niezłomność teologa i wierność wcześniej głoszonym tezom:

Ja, Jan Hus, w nadziei kapłan Jezusa Chrystusa, lękając się rozniewać Boga i popaść w krzywoprzysięstwo, niniejszym wyznaję mój sprzeciw, by odwołać wszystkie bądź którykolwiek z artykułów przedstawionych przeciwko mnie przez fałszywych świadków. Ponieważ Bóg jest moim świadkiem, że ani ich nie głosiłem, ani nie wyznawałem, ani ich nie broniłem, chociaż oni twierdzą, że to robiłem. Ponadto, co się tyczy artykułów, które wyciągnęli z moich ksiąg, twierdzę, iż brzydzę się wszelką fałszywą interpretacją, jaką którykolwiek z nich niesie ze sobą. Lecz tak samo jak boję się zgrzeszyć przeciwko prawdzie albo zaprzeczyć opinii doktorów Kościoła, tak i nie mogę odwołać żadnego z nich. A gdyby było możliwe, by głos mój rozszedł się na cały świat, tak jak w Dniu Sądu każde kłamstwo i każdy grzech, jaki popełniłem, będą objawione, wtedy chętnie odwołałbym przed całym światem każdy fałsz i każdy błąd, który chciałem powiedzieć bądź naprawdę powiedziałem!

Ogłaszam, iż piszę to z mej własnej wolnej woli i z własnego wyboru. Napisałem własnoręcznie pierwszego dnia lipca. Jan Hus²⁹.

²⁹ *The Letters of John Hus*. Red. H.B. Workman, R.M. Pope. London 1904, s. 275n. Tłum. J. Sałaci.

Trudno nie spojrzeć z szacunkiem na postawę Husa zarówno w czasie jego działalności praskiej, późniejszego okresu perturbacji, jak i w ostatnich dniach życia czeskiego teologa. Człowiek, który wzorem Piotra Waldo i Johna Wycliffe'a dążył do moralnej reformy Kościoła, skupiając się przede wszystkim na jego duchowych przywódcach, oddał wszystko sprawie, za którą walczył. Do ostatnich chwil był wierny swoim przekonaniom i nawet w obliczu straszliwej kaźni nie odwołał poglądów, co do których był pewny, że oddają biblijną prawdę. Jego postawa i przekonania³⁰ inspirowały późniejszych reformatorów i nurty odnowy Kościoła chrześcijańskiego.

Hus a sprawa polska – wybrane przykłady

Rozpatrując życie, śmierć i spuściznę Jana Husa z perspektywy polskiej, warto wskazać kilka momentów, w których jego dzieło spleta się z historią oraz interesami narodu polskiego.

Otóż nie ulega kwestii, że na przełomie XIV i XV wieku relacje między Polską a Czechami na płaszczyźnie intelektualno-duchowej były dość ożywione. Wielu studentów³¹ wywodzących się z szacownych polskich rodzin zdobywało swoje szlify akademickie w Pradze, by następnie w kraju wykorzystywać zdobytą wiedzę. Wśród pierwszych jedenastu rektorów Uniwersytetu Krakowskiego aż dziewięciu było absolwentami praskiej uczelni³². Ze względu na bliskie relacje uczelni krakowskiej z Uniwersytetem w Pradze studenci w naturalny sposób przynosili zachodnioeuropejskie nauki na grunt polskiej Akademii. Dzięki temu w Krakowie śledzono dyskusję na temat nauk Wycliffe'a w Anglii oraz jej wpływ na sytuację eklezjalną w Czechach. Radykalne poglądy oksfordzkiego teologa nie zaskarbiły sobie jednak, jak się wydaje, wielu zwolenników w Akademii Krakowskiej, choć – jak wskazuje działalność literacka Jędrzeja Gałki z Dobczyna – nie brakowało jej znaczących obrońców. Sam Jędrzej Gałka był profesorem Akademii i jej podwójnym dziekanem: na Wydziale Nauk Wyzwolonych oraz kanonikiem w kościele św. Floriana

³⁰ Problem analizy przekonań teologicznych Husa wykracza poza zakres niniejszego artykułu, aczkolwiek należy stwierdzić, że w swoich umiarkowanych poglądach Hus nie odrzucał koncepcji transsubstancjacji, jeśli chodzi o przeistoczenie w Eucharystii, ani nie negował doktryny czyśćca. Jednakże był zwolennikiem koncepcji predestynacji, którą później rozwinął Jan Kalwin.

³¹ Szacuje się, że na przełomie XIV i XV wieku liczba polskich studentów w Pradze mogła dochodzić do 300. Por. J. Sedlar, *East European Europe in the Middle Ages, 1000–1500*. Washington 2013, s. 473nn.

³² H. Barycz, *Dziejowe związki Polski z Uniwersytetem Karola w Pradze*. „Przegląd Zachodni” 1948, nr 3, s. 25–27.

na Kleparzu w Krakowie³³. Umiarkowane teologicznie poglądy Husa oraz jego program odnowy moralnej kleru spotkały się z bardziej pozytywnym odzewem tak na uniwersytecie, jak i na dworze polskim. Wystarczy wspomnieć, że kaznodziejami królowej Jadwigi byli tacy reformatorsko nastawieni duszpasterze jak Jan Stekna czy Mikołaj z Milicina³⁴, a kazania prekursorów Husa, np. Konrada Waldhausena, cieszyły się dużą popularnością w całym Krakowie³⁵.

Na początku XIV wieku król Władysław Jagiełło szukał poparcia w sporze polsko-krzyżackim na dworze czeskim. Jakkolwiek Waclaw IV ostatecznie wydał w owym sporze wyrok niekorzystny dla Polski, to jednak relacje polskiego dworu z Uniwersytetem w Pradze uległy zacieśnieniu. Efektem tego był m.in. list Jana Husa gratulujący Jagielle zwycięstwa w bitwie pod Grunwaldem. W liście tym Hus interpretuje zwycięstwo nad Krzyżakami jako tryumf wszystkich Słowian, wzywa polskiego króla do pokory i miłosierdzia nawet wobec zakonu, wreszcie namawia władcę do włączenia się w rozpoczynającą się w przekonaniu Husa reformę Kościoła:

Zbawienie i łaska, pokój i zwycięstwo od Boga Ojca i pana, Jezusa Chrystusa, Najjaśniejszy książę i królu wspomniały. Gdy poseł waszego majestatu, Onesz z Hworki, przyniósł pewne wieści o zwycięstwie i chwalebny pokój — tak wielką sercu memu sprawił radość, że jej ani pióro opisać, ani głos mój wyrazić, tak jak się godzi, nie potrafi. Wiem jednak, najbardziej chrześcijański królu, że nie waszej dostojności potęgą, ale najwyższego króla pokoju Jezusa Chrystusa pana upokorzyła pychę waszych nieprzyjaciół waszej czci wrogich i zawistnych. Oto ze stolca ich pychy złożeni są, a maluczcy wyniesieni, aby mając przed oczyma potęgę samego króla pokoju drżeli i pomocy jego w potrzebach swoich wzywali wiedząc, że nie ma zwycięstwa jak od tego, którego nikt z ludzi nie może zwyciężyć i który maluczki daje zwycięstwo, za pokorę na końcu wynosi. Uczyl bowiem tak mówiąc często: „Wszelki, który się podwyższa, będzie poniżen, a wszelki, który się poniża, będzie podwyższeń”. Spełniło się jedno i drugie. Gdzież są tedy owe dwa miecze nieprzyjaciół. Zaprawdę, tymi samymi zostali obaleni, którymi przestraszyć chcieli pokornego. Oto dwa przesłali na dowód przychylności i pychy, a wiele tysięcy nieopatrznie stracili poko-

³³ Por. A. Lorenc, „Pieśń o Wilekcie”... Por. *Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia*. Red. B. Witkowska. Warszawa 1968, s. 25nn; S. Urbańczyk, *Komentarz filologiczny do „Pieśni o Wilekcie” Andrzeja Gałki*. W: *O języku literatury*. Red. J. Bubak, A. Wilkoń. Katowice 1981.

³⁴ Por. P. Demetz, *Prague in Black and Gold, Scenes from the Life of a European City*. New York 1998, s. 129nn.

³⁵ E. Winter, *Vorläufer: Konrad Waldhauser (um 1325–1369)*. W: idem, *Ketzerschicksale: Christliche Denker aus neun Jahrhunderten*. Einsiedeln 1980.

nani. Gdzie są ich miecze, konie okute, ludzie pancerni, uzbrojeni, w których zaufali? Gdzie niezliczone floreny czy skarby? Zaiste wszystko stracili. Nie wierzyli pyszni, że ubóstwo, z którym wystąpił maluczki, zmyliło tych, którzy nie mieli wiary w Jezusa Chrystusa.

Dlatego, władco najjaśniejszy, to w duchu rozważając, pozostańcie przy pokorze, bo ona wynosi. Za królem idźcie pokojem Jezusem Chrystusem, panem, zdążajcie do pokoju z najjaśniejszym władcą, królem Zygmuntem, a gdyby on, z pychą jakowąż wystąpił, [czego oby za pomocą bożą nie uczynił] wasz majestat jednak umiarkowanie i opanowaną skromność niech zachowa, aby znów nie lała się krew chrześcijańska i niebezpieczeństwo wielkie dla dusz nie wynikło. Ja zaś sługa Chrystusa nieużyteczny nie przestanę z całym ludem wszechmocnego pokornie wzywać o łaski wszechmocnego Pana o taką zgodę, na jaką raczyliby się zgodzić najpobożniejszy pan. Pragnę także, o królu wspaniały, z całego serca osobę waszą oczyma cielesnymi oglądać, ufam, że Pan nasz Jezus Chrystus łaski tej mi użyczy, jeśli osądzi, że stąd korzyść dla waszego majestatu lub mojego kaznodziejstwa wyniknie. Bóg wszechmocny niech raczy Wasz majestat wspomagać. Przez zbawiciela naszego pośrednika bożego i człowieczego i pana Jezusa Chrystusa. Amen³⁶.

Nauki Husa nie zdobyły jednak serca władcy polskiego ani jego dworu. Nie pomogła w owej promocji reformy Kościoła wizyta w 1413 roku na dworze krakowskim współpracownika i przyjaciela Mistrza Jana, Hieronima z Pragi. Jego kazania i poglądy budziły kontrowersje szczególnie wśród duchownych, którzy – jak biskup krakowski Wojciech Jastrzębiec – w jego naukach słyszeli wykładnię herezji Wycliffe’a obłożonej interdyktem papieskim³⁷.

Niemniej jednak trudno nie pochylić czoła z szacunkiem przed postawą polskiej delegacji pod przewodnictwem Pawła Włodkowica na Soborze w Konstancji, która jednomyślnie (oprócz Mikołaja Trąby, późniejszego prymasa Polski) jako jedna z niewielu sprzeciwiała się takiemu potraktowaniu Husa. Dla polskich delegatów nie do pomyślenia ani przyjęcia był fakt złamania listu żelaznego, który miał gwarantować nietykalność czeskiego teologa. Nawet jeśli nie zgadzali się z poglądami reformatora, oczekiwali szacunku wobec człowieka i dotrzymania danego mu słowa. Co więcej, w swoich wystąpieniach na soborze wypowiadali się przeciwko traktatowi Jana Falkenberga, *Satyra na herezje i inne nikczemności Polaków*

³⁶ List Jana Husa do króla polskiego z grudnia 1410 roku. Za: *Polska w okresie monarchii stanowej 1346–1454. Wybór tekstów*. Oprac. R. Heck. Warszawa 1955, s. 158–159.

³⁷ Por. G. Lichończak-Nurek, *Wojciech Jastrzębiec (ok. 1362–1436). Duchowny i mąż stanu*. Kraków 1996.

oraz ich króla Jagiełły, zarzucającego Polakom współpracę z innowiercami i poganami oraz wzywającego do eksterminacji narodu polskiego³⁸. Nie dziwi zatem, że Jan Hus w swoich listach więziennych dziękował rycerzom polskim za wsparcie w trudnej chwili, a o doktorze królewskim, najprawdopodobniej Pawle Włodkowicu, wypowiadał się jak o jednym z niewielu przyjaciół, którzy pozostali z nim w czasie soboru³⁹. Postawa polskiej delegacji była zbieżna z humanistyczną filozofią Włodkowica, zgodnie z którą

Nie należy niepokoić ani osób, ani majątków niewiernych, którzy chcą spokojnie żyć między chrześcijanami. [...] Niewiernym wolno bez popełnienia grzechu władać posiadłościami i majątkami oraz dzierżyć władzę, gdyż wszystkie te rzeczy stworzone zostały nie tylko dla wiernych [chrześcijan], ale dla wszystkich istot rozumnych⁴⁰.

Trudno również nie wyrazić szacunku wobec postawy króla Władysława Jagiełły, który w owym momencie historycznym nie zdecydował się na prześladowanie husytów, choć tego właśnie oczekiwał od niego papież Marcin V po egzekucji Mistrza Jana. W liście papieża do polskiego króla, zachowanym w kronice Jana Długosza, można przeczytać następujące słowa:

Marcin biskup, sługa sług Bożych. Najmilszemu w Chrystusie synowi Władysławowi, dostojnemu królowi Polskiemu [...]. Wzywamy przeto w imię Boga twoją Królewską Miłość, i zaklinamy cię na zbawienie duszy twojej, na litość i miłosierdzie Jezusa Chrystusa, ażebyś w tak koniecznej potrzebie gorliwie i ochoczym sercem podjął się obrony tej świętej sprawy przeciw heretykom [husytom], a podjąwszy, stale ją popierał, z zwykłą sobie królewską wspaniałością, celem nawrócenia ich w pokoju, i z odpuszczeniem wszelkiej winy na łono świętej matki kościoła, albo ukrócenia opornych siłą po nieprzyjacielsku; tak, iżby po oczyszczeniu Czech z tej zarazy, ościenne także ludy błędami ich skalane, skłoniły się do prawej czci Boga i posłuszeństwa kościołowi, nawróciwszy albo wypędziwszy z siebie odszczepieńców. Jakoż udzielamy niniejszym pismem naszym twoją Królewską Wysokości zupełną moc i władzę nawracania rzeczonych odszczepieńców. [...] A jeśli by trwali upornie w swoich błędach, nadajemy ci takąż

³⁸ Por. Z. Włodek, *Odnaleziona „Satyra” Falkenberga*. „Studia Historyczne” 1971, t. 14, nr 4, s. 477–491.

³⁹ *Z listów Husa z więzienia w Konstancji (1415 r.)*. W: *Polska w okresie monarchii...*, s. 208nn.

⁴⁰ *Polska myśl demokratyczna w ciągu wieków*. Antologia. Red. M. Kridl, W. Malinowski, J. Wittlin. Warszawa 1987, s. 118.

samą wolność i władzę napadania zbrojno w naszym i kościoła imieniu na ich miasta, miasteczka, wsie i włości, zabierania ich w niewolą, i wedle brzmienia ustaw kanonicznych prześladowania aż do zagłady. Niniejszemu zaś pismu nie mają bynajmniej stać na przeszkodzie jakiegokolwiek zobowiązania, umowy, pozawierane układy albo przymierza, z osobami jakiegokolwiek bądź stanu, powołania albo godności. Chociażby nawet takowe zobowiązania, umowy, piśmienne układy i przymierza były zatwierdzone przysięgą uchwalamy i władzą naszą orzekamy, że w takim razie żadnej nie mają mieć wagi i znaczenia, gdyż w nich wyłączny zawsze panować powinien wzgląd na cześć i chwałę Bożą, pożytek wiary katolickiej i dobro powszechne. Jakoż w każdej sprawie, gdzie idzie o utrzymanie wiary, świętej, godzi się i należy owszem działać i występować nie tylko przeciw umowom i obietnicom, ale nawet przeciw prawom przyrodzonym, krewnemu, bratu, ojcu i synowi; ani może się nazywać zbrodnią, cokolwiek podjęte jest w obronie wiary katolickiej. Dan w Rzymie u ŚŚ. Apostołów, dnia pierwszego Października⁴¹.

Świadectwo prawdzie, wierność wartościom najwyższym, posłuszeństwo nauczaniu Biblii, szacunek wobec drugiego człowieka bez względu na to, kim jest – nie zawsze łatwo prezentować taką postawę na arenie politycznej i międzynarodowej. Czasami konsekwencje są poważne, ale – jak pokazuje przykład Husa i Włodkowica – warto stać w prawdzie i głosić prawdę. Jak mówi mądra Księża: „Cóż bowiem za korzyść odniesie człowiek, choćby cały świat zyskał, a na swej duszy szkodę poniósł?” (Mt 16, 26).

Relacje polsko-czeskie w kontekście husyckim nie zawsze układały się dobrze, niejednokrotnie partykularne interesy polityczne zwyciężały i dyktowały ton dialogu⁴². Należy zauważyć, że w liście z 12 sierpnia 1416 roku do ojców soborowych profesorowie Uniwersytetu Krakowskiego potępili pisma i nauki zarówno Wycliffe’a, jak i Husa, zgadzając się z wyrokiem skazującym na czeskiego teologa⁴³. W 1421 roku król Jagiełło w liście do narodu czeskiego napomniiał Czechów, żeby porzucili heretyckie poglądy, gdyż w innym razie narażą się na interwencje

⁴¹ *Listy papieża Marcina V do króla Władysława Jagiełły*. W: *Jana Długosza kanonika krakowskiego „Dziejów polskich ksiąg dwanaście”*. Tłum. K. Mecherzyński. Kraków 1869, t. 4, ks. 11, s. 347–349.

⁴² Por. J. Grygiel, *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku*. Wrocław 1988; J. Nikodem, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*. Poznań 2004; A. Michałek, *Wyprawy krzyżowe. Husyci*. Warszawa 2004.

⁴³ Por. *Bulla zwołująca Sobór i jego zadania*. Sesja I (16 listopada 1414 r.), http://soborowa.strefa.pl/html/Sobor_konstancjanski.htm [dostęp 31.05.2017].

państw europejskich, a on sam nie może z czeskimi sąsiadami współpracować na arenie politycznej tak, jakby chciał⁴⁴. W końcu w 1424 roku Jagiełło wydał tzw. edykt wieluński, w którym pod wpływem konserwatywnych władz kościelnych potępił husytyzm i zapowiedział represje wobec tych, którzy utrzymywaliby relacje z husyckimi Czechami⁴⁵. Jakkolwiek sam edykt nie był zbyt restrykcyjnie wprowadzany w życie, a król korzystał z pomocy husyckich oddziałów w czasie wojny z Krzyżakami (1433), to jednak formalny antyhusycki głos króla Polski miał istotne znaczenie dla rozwoju tego ruchu w Polsce. Po śmierci Jagiełły w 1434 roku sytuacja jeszcze bardziej się skomplikowała, gdy nad wychowaniem małoletniego króla Władysława czuwał zagorzały przeciwnik husytyzmu, biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki. To on doprowadził do klęski prohusyckiej konfederacji Spytka z Melsztyna pod Grotnikami w 1439 roku. Porażka ta sprawiła, że ruch husycki w Polsce znacząco podupadł, ale nie zanikł. Jako Jednota Braterska (odłam wywodzący się z taborytów po klęsce w bitwie pod Lipanami w 1434 r.), wyznawcy myśli Husa znajdowali swoje miejsce w Polsce i Prusach Książęcych po sekularyzacji zakonu krzyżackiego w 1525 roku. Przywództwo Jerzego Izraela w połowie XVI wieku oraz działalność Jana Amosa Komeńskiego w pierwszej połowie XVII wieku znaczą momenty najlepszego rozwoju Jednoty na ziemiach polskich. Jednakowoż z czasem liczba parafii zma-

⁴⁴ *List Władysława Jagiełły do Czechów (1421 r.)*. W: *Polska w okresie monarchii...*, s. 211.

⁴⁵ „Władysław, z bożej łaski król polski [...], postanawiamy [...], iż ktokolwiek by w Królestwie naszym Polskim i w ziemiach nam poddanych okazał się heretykiem albo zarażonym czy podejrzanym o herezję lub wreszcie jej sprzyjał, czy też nią kierował, winien być chwytanym przez naszych starostów, rajców miast i innych urzędników oraz wszystkich poddanych naszych czy to piastujących urzędy, czy też nie, jako obrażający nasz Majestat królewski, i winien być karany stosownie do rozmiarów swego występku. Którzykolwiek by zaś przybywali z Czech i wchodzili do królestwa naszego, winni być poddani egzaminowi ze strony swych biskupów albo też inkwizytorów heretyckich występków, w tym celu przez Stolicę Apostolską ustanowionych lub mających być ustanowionymi. Gdyby zaś ktoś z mieszkańców królestwa naszego jakiegokolwiek stanu [...] zaniedbał powrócić [z Czech] do najbliższego święta Wniebowstąpienia Pańskiego, powinien być uważany za przekonanego heretyka i podlec karom, jak zwykle się heretykom wymierzać; nie będzie też mógł, wróciwszy, w królestwie naszym przebywać. Niemniej zaś wszystkie dobra tego rodzaju ludzi ruchome i nieruchome, z czegokolwiek by się składały, mają być ogłoszone za skonfiskowane na rzecz naszego skarbu, potomstwo zaś ich, tak męskie, jak żeńskie, ma być na zawsze pozbawione dziedzictwa i honoru i nigdy nie może dostąpić żadnych godności lub zaszczytów, lecz ma na zawsze pozostać bez czci wraz z ojcami i rodzicami swymi. Nigdy też zresztą nie może się cieszyć jakimś przywilejem lub zaszczytem szlachectwa. Zabraniamy też pod tymi samymi karami wszystkim kupcom i innym ludziom [...], aby żadnych towarów, a zwłaszcza ołowiu, broni, żywności i napojów, nie ważyli się przywozić i wynosić do Czech [...]. Dan w Wieluniu w niedzielę Białą (9 kwietnia) roku Pańskiego 1424”. Za: F. Połomski, P. Jurek, *Historia państwa i prawa Polski – źródła*. Wrocław 1997.

łała, a wiele zborów braci czeskich przyłączyło się do struktur Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Polsce⁴⁶.

Jakkolwiek układały się relacje polsko-czeskie w kontekście reformy husyckiej na przestrzeni wieków, to sam Mistrz Hus z czasem wyrósł w świadomości wielu Polaków na swego rodzaju symbol niezłomności, wierności ideałom i dążenia do prawdy bez względu na okoliczności, w jakich przyszło temu człowiekowi żyć⁴⁷.

On the Eve of the Reformation: John Hus and Polish-Czech Relationships

Abstract

The article refers to the predecessors of Luther's Reformation, and particularly to John Hus. It sketches the public life of Hus at the end of the 14th and beginning of the 15th centuries. His career developed quickly; as early 1403 he became the first Czech Rector of the University and the assistant of the Prague Archbishop as well as the main preacher at the Bethlehem Chapel. At the same time, Hus became a follower of Wycliffe's teachings and started criticizing the abuses of the Czech Church. The situation developed into a major theological-ecclesiastical controversy at the end of the first decade of the 15th century, and resulted in Hus's trip to the council of Constance, his subsequent imprisonment and execution in July 1415. The article also shows the relationships between medieval Czech and Poland in the context of Hus's teachings and the Hussite controversies. First of all, the Polish Queen Jadwiga participated in the development of Prague University. Numerous Polish students studied at the Czech Academy and the Polish court invited the Hussite preachers. Secondly, Hus himself followed Polish-German relations, supporting King Jagiełło. Thirdly, Polish representation under the leadership of Paulus Vladimiri at the council of Constance almost unanimously defended Hus and his case. After the execution of Hus, the Polish King did not obey Pope Martin V's orders to persecute Hussites, and he let them enter Polish territory. However complicated the relations between Poles and the *Unitas Fratrum* were in subsequent years, they were present in Poland and Prussia for centuries, and for many Poles John Hus became a symbol of faithfulness and striving for truth at all costs.

⁴⁶ Por. doskonale opracowanie: J. Szczepankiewicz-Battek, *Bracia czescy w Kościele Ewangelicko-Reformowanym w Polsce – przeszłość i teraźniejszość. „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”* 2013, t. 2, s. 239–262. Por. J. Dworzaczkowa, *Bracia czescy w Wielkopolsce w XVI i XVII wieku*. Warszawa 1997.

⁴⁷ Por. np. M. Konopnicka, *Jan Hus. Przed obrazem Brozika*. W: *taż, Poezje*. Warszawa 1951, t. 1 (s. 222–224), t. 2 (s. 118–120).